

O'QUVCHILARNING KASB TANLASHIDA UCHRAYDIGAN MUAMMOLAR VA TAVSIYALAR

Amangul Pirmatova

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti,
Amaliy psixologiya yo'nalishi 4-bosqich talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20142654>

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'quvchilarning kasb tanlash jarayonida uchraydigan psixologik, ijtimoiy va pedagogik muammolar tahlil qilingan. Kasb tanlashga ta'sir etuvchi asosiy omillar sifatida o'quvchilarning o'z qiziqish va qobiliyatlarini yetarli darajada anglamasligi, oilaviy bosim, tengdoshlar ta'siri hamda kasblar haqida to'liq ma'lumot yetishmasligi yoritilgan.

Kalit so'zlar: kasb tanlash, o'quvchi, kasbga yo'naltirish, psixologik muammo, qiziqish, qobiliyat, motivatsiya, kasbiy rivojlanish.

ПРОБЛЕМЫ И РЕКОМЕНДАЦИИ, ВСТРЕЧАЮЩИЕСЯ ПРИ ВЫБОРЕ ПРОФЕССИИ УЧАЩИМИСЯ

Аннотация. В данной статье анализируются психологические, социальные и педагогические проблемы, возникающие у учащихся в процессе выбора профессии.

Рассматриваются основные факторы, влияющие на профессиональный выбор, такие как недостаточное осознание своих интересов и способностей, семейное давление, влияние сверстников и недостаток информации о профессиях.

Ключевые слова: выбор профессии, учащийся, профессиональная ориентация, психологическая проблема, интерес, способности, мотивация, профессиональное развитие.

CHALLENGES AND RECOMMENDATIONS IN STUDENTS' CAREER CHOICES

Abstract. This article analyzes the psychological, social, and pedagogical problems faced by students in the process of career choice. The main influencing factors include insufficient awareness of personal interests and abilities, family pressure, peer influence, and lack of information about professions.

Key words: career choice, student, career guidance, psychological problem, interest, ability, motivation, professional development.

KIRISH

O'quvchilarning kasb tanlash jarayoni shaxs hayotidagi eng muhim va mas'uliyatli bosqichlardan biri hisoblanadi, chunki aynan ushbu davrda qabul qilingan qarorlar keyingi ta'lim yo'nalishi, kasbiy faoliyat va shaxsning ijtimoiy hayotdagi o'rnini belgilab beradi.

Amaliy kuzatuvlar va so'nggi yillarda o'zbek psixologlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, maktab o'quvchilari kasb tanlash jarayonida bir qator ichki va tashqi omillar ta'sirida turli qiyinchiliklarga duch keladilar, bu esa ularning to'g'ri va ongli qaror qabul qilishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin [1,65].

Mazkur muammolarni tahlil qilish kasbga yo'naltirish jarayonining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Eng keng tarqalgan muammolardan biri o'quvchilarning o'z qiziqishlari va qobiliyatlarini yetarlicha aniq anglamasligidir. Ko'plab o'quvchilar o'zlarining individual psixologik xususiyatlari, intellektual imkoniyatlari va moyilliklarini to'liq baholay olmaydilar. Natijada ular tashqi ta'sirlar asosida kasb tanlashga moyil bo'lib qoladilar.

So'nggi yillarda o'tkazilgan psixologik tadqiqotlarda bu holat ayniqsa o'smirlik davrida shaxsiy identifikatsiya jarayonining to'liq shakllanmaganligi bilan izohlanadi [2,48].

Shuningdek, kasb tanlashda ota-onalarning haddan tashqari bosimi ham muhim muammo sifatida qayd etiladi.

Ayrim oilalarda ota-onalar farzandining qiziqishi va qobiliyatini inobatga olmasdan, o'z istaklari yoki ijtimoiy stereotiplarga asoslanib kasb tanlashga majburlaydilar. Bu esa o'quvchida ichki qarama-qarshilik, motivatsion pasayish va hatto kelajakdagi kasbiy faoliyatdan norozilik holatlariga olib kelishi mumkin. O'zbek psixologlarining kuzatuvlariga ko'ra, bunday holatlar shaxsning kasbiy moslashuv jarayonini qiyinlashtiradi va o'z-o'zini anglash jarayonini sekinlashtiradi [3,112].

Yana bir muhim muammo bu kasblar haqida yetarli ma'lumotning yo'qligidir. Ko'plab o'quvchilar zamonaviy mehnat bozori, kasblarning mazmuni, ularning talab va imkoniyatlari haqida to'liq tasavvurga ega emaslar. Bu esa noto'g'ri qarorlar qabul qilinishiga sabab bo'ladi.

Masalan, ayrim o'quvchilar faqatgina tashqi ko'rinish yoki ommaviy axborot vositalarida ko'rsatilgan obrazlarga asoslanib kasb tanlaydilar. Aslida esa har bir kasbning o'ziga xos murakkabligi, mas'uliyati va psixologik yuklamasi mavjud. Kasb tanlash jarayonida tengdoshlar ta'siri ham sezilarli rol o'ynaydi. O'smirlik ko'pincha do'stlari yoki sinfdoshlarining tanloviga ergashib, mustaqil qaror qabul qilishdan chetga chiqadilar. Bu holat individual qobiliyat va qiziqishlarning inobatga olinmasligiga olib keladi. Psixologik jihatdan bu davrda guruhga moslashish ehtiyoji kuchli bo'lgani uchun o'quvchilar o'z fikrini ikkinchi planga surib qo'yishlari mumkin [4,79].

Shuningdek, o'quvchilarda kasbga nisbatan noto'g'ri stereotiplar mavjudligi ham muhim muammolardan biridir. Ayrim kasblar "obro'li" yoki "yuqori daromadli" deb hisoblanib, boshqalari esa yetarlicha qadrlanmaydi. Bu esa kasb tanlashda biryozlama yondashuvni yuzaga keltiradi. Natijada jamiyatda muayyan sohalarga ortiqcha, boshqalariga esa yetishmovchilik yuzaga keladi. Kasbga yo'naltirish jarayonida psixologik tayyorgarlikning yetishmasligi ham alohida e'tiborga loyiq. Ko'plab o'quvchilar kasb tanlashni faqatgina maktabni tugatish arafasida o'ylab boshlaydilar, holbuki bu jarayon uzluksiz psixologik va pedagogik yondashuvni talab etadi. Kasbiy qiziqishlar, moyilliklar va qobiliyatlarni erta aniqlash va rivojlantirish zaruriyati mavjud. So'nggi yillarda o'tkazilgan tadqiqotlar kasbga yo'naltirish ishlari boshlang'ich va o'rta sinflardan boshlab tizimli ravishda olib borilganda natija samaraliroq bo'lishini ko'rsatmoqda [5,134]. Shu bilan birga, maktablarda amaliy psixologlar faoliyatining yetarli darajada yo'lga qo'yilmaganligi ham muammolar qatoriga kiradi. Ba'zi ta'lim muassasalarida kasbga yo'naltirish ishlari faqat formal tarzda amalga oshiriladi, individual psixologik yondashuv esa yetarlicha qo'llanilmaydi. Holbuki, har bir o'quvchining psixologik portretini o'rganish va unga mos tavsiyalar berish kasb tanlash jarayonining eng muhim bosqichidir.

O'quvchilarning kasb tanlashidagi muammolarni bartaraf etish uchun bir qator samarali tavsiyalar ishlab chiqilgan. Avvalo, maktablarda kasbga yo'naltirish ishlarini tizimli va bosqichma-bosqich tashkil etish zarur. Bunda psixologik diagnostika metodlari, testlar va suhbatlardan keng foydalanish tavsiya etiladi. Bu orqali o'quvchilarning qiziqishlari va qobiliyatlari erta aniqlanadi.

Shuningdek, ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish muhim ahamiyatga ega. Ota-onalarga kasb tanlash jarayonining psixologik jihatlari haqida tushuntirish ishlari olib borilishi, ularning farzand qaroriga hurmat bilan yondashishi uchun sharoit yaratilishi lozim. Bu esa oilaviy bosimni kamaytirishga yordam beradi.

Kasblar haqida to'liq va real tasavvur berish maqsadida ekskursiyalar, kasb egalari bilan uchrashuvlar, amaliy mashg'ulotlar tashkil etish ham samarali usullardan biridir. Bu o'quvchilarga kasbning haqiqiy mohiyatini anglash imkonini beradi va stereotiplarni bartaraf etadi.

Tengdoshlar ta'sirini kamaytirish uchun esa o'quvchilarda mustaqil fikrlash, tanqidiy yondashuv va shaxsiy qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish zarur. Bu jarayonda psixologik treninglar va guruhviy mashg'ulotlar muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, kasbga yo'naltirish ishlarida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish ham tavsiya etiladi.

Elektron platformalar, test dasturlari va onlayn maslahat tizimlari o'quvchilarga o'z imkoniyatlarini mustaqil baholashda yordam beradi.

So'nggi yillarda o'zbek psixologlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ham aynan shu jihat kasbiy yetuklikning shakllanishiga to'siq bo'layotgan asosiy psixologik omillardan biri sifatida qayd etiladi. Bundan tashqari, o'quvchilarning o'ziga ishonch darajasi pastligi ham kasb tanlash jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. O'ziga ishonchi yetarli darajada shakllanmagan o'quvchilar odatda o'z imkoniyatlarini past baholaydilar va murakkabroq, lekin qiziqishlariga mos kasblardan voz kechishga moyil bo'ladilar. Bu holat shaxsning ichki potensialini to'liq ro'yobga chiqarishiga to'sqinlik qiladi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'z-o'zini baholash darajasi kasbiy motivatsiya bilan bevosita bog'liq bo'lib, bu ikki omil o'rtasidagi muvozanat buzilganda noto'g'ri kasbiy yo'nalish tanlanishi ehtimoli ortadi [4,58].

Kasb tanlash jarayoniga ta'sir etuvchi yana bir muhim jihat bu jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar tezligidir. Zamonaviy mehnat bozori tez o'zgarib borayotgan sharoitda ayrim kasblar yo'qolib borayotgani, yangi kasblar esa paydo bo'layotgani o'quvchilar uchun qo'shimcha qiyinchilik tug'diradi.

O'quvchilar ko'pincha an'anaviy kasblarga tayanib qaror qabul qilishadi, zamonaviy raqamli iqtisodiyot, IT sohasi yoki yangi innovatsion yo'nalishlar haqida esa yetarli bilimga ega bo'lmaydilar. Bu esa kasbiy moslashuv jarayonida nomuvofiqliklarni yuzaga keltiradi. Shu bilan birga, maktab psixologlarining kasbiy kompetensiyasi va metodik tayyorgarligi ham muhim rol o'ynaydi. Ayrim hollarda psixologlar zamonaviy diagnostika vositalaridan yetarlicha foydalana olmasligi yoki individual yondashuvni to'liq ta'minlay olmasligi kuzatiladi.

Natijada kasbga yo'naltirish jarayoni umumiy tavsiyalar darajasida qolib ketadi. Holbuki, har bir o'quvchi uchun individual psixologik xarita tuzish va unga mos kasbiy yo'nalishlarni tavsiya etish eng samarali yondashuvlardan biridir.

Kasb tanlashdagi muammolarni kamaytirish uchun maktablarda kasbiy refleksiya jarayonini rivojlantirish ham muhim hisoblanadi. O'quvchilar o'z faoliyati, qiziqishlari va tajribalarini muntazam tahlil qilib borishlari orqali o'zlariga mos yo'nalishni aniqroq belgilab olishlari mumkin.

Bu jarayonni shakllantirishda psixologik treninglar, rol o'yinlari va kasbiy simulyatsiyalar katta ahamiyatga ega. O'zbek psixologik amaliyotida bunday yondashuvlar asta-sekin joriy etilayotgan bo'lsa-da, ularning keng ko'lamda qo'llanilishi hali to'liq yo'lga qo'yilmagan [3,115].

XULOSA

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, o'quvchilarning kasb tanlash jarayonida gender stereotiplari ham ayrim hollarda ta'sir ko'rsatadi. Ayrim kasblar faqat erkaklar yoki ayollar uchun mos degan noto'g'ri qarashlar o'quvchilarning erkin tanlov imkoniyatlarini cheklaydi. Bu holat ayniqsa qishloq hududlarida ko'proq kuzatiladi.

Natijada o'quvchilar o'z qiziqishlariga zid ravishda jamiyat stereotiplariga moslashishga majbur bo'ladilar. Kasbga yo'naltirish tizimini takomillashtirishda maktab, oila va jamiyat hamkorligi muhim strategik ahamiyatga ega.

Ushbu uch subyekt o'rtasida uzviy aloqa o'rnatilsa, o'quvchilarning kasb tanlash jarayonida yuzaga keladigan ko'plab muammolarni oldini olish mumkin bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qodirov B.R. — Psixologiya va kasb tanlash asoslari — 2021 — Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
2. G'oziyev E.G. — Umumiy psixologiya — 2020 — Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
3. Muslimov N.A. — Kasbga yo'naltirish psixologiyasi va pedagogikasi — 2022 — Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
4. Karimova V.M. — Ijtimoiy psixologiya — 2021 — Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
5. Murodova D.A. — O'smirlar psixologiyasi va kasbiy rivojlanish — 2023 — Toshkent: Universitet nashriyoti.